

קריאות רב-תרבותיות במדרש בראשית רבה פרופ' מארן ניהוף

שיעור 1: חיים ומוות ביד הלשון

בראשית רבה יד, ב (מהדורת תיאודור-אלבק)

בעון קומי ר' אבהו מנין שהנוצר לשבעה חי, אמר להון מדידכון אנא ממטי לכון זיטא איפטה איטה אכטו.

בראשית רבה מו, ג

(אני אל שדי, בר' יז, א) תני מש' ר' אליעזר בן יעקב: אני הוא שאין העולם ומלואו כדיי כאלהות, תרגם עקילס אקסיוס ואיקנוס.

אוריגנס, איגרת לאפריקנוס, סעיף 4 (תרגום: רועי זיו)

כך גורס עקילס המשתעבד לנוסח העברי. ועקילס זה מועדף בקרב היהודים כמתרגם אמין של הכתוב. ובמיוחד משתמשים בו, כבתרגום המוצלח ביותר, אלו שאינם יודעים את השפה העברית.

שיעור 2: מפגשים בין חכמים יהודים לפילוסופים ומטרונה

בראשית רבה א, ה

ילוסופוס אחד שאל את רבן גמליאל אמר לו צייר גדול היה אלהיכם אלא מצא לו סמנים טובים שסייעוהו, אמר לו מה אינון, אמר ליה תהו ובהו וחשך ומים ורוח ותהומות, אמר ליה תיפח רוחיה דההוא גברא, כולם כת' בהם בריאה תהו ובהו עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה ז), חשך יוצר אור ובורא חשך (שם שם /ישעיהו מ"ה/), מים הללוהו שמי השמים והמים וגו' (תהלים קמח ד) למה כי הוא צוה ונבראו (שם שם /תהלים קמ"ח/ ה), רוח כי הגה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד יג), תהומות באין תהומות חוללתי (משלי ח כד).

בראשית רבה סח, ה

מטרונה שאלה את ר' יוסי לכמה ימים ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, אמר לה לששת ימים, מאותה שעה מהו עסוק, אמר לה יושב הוא ומזווג זיווגים איש לאשה ואשה לאיש, אמרה לו אם הדבר קשה יכולה אני לעשותו, הלכה וזיווגה ונתנה זו לזה וזה לזו, לאחר ימים הלכו אותם המזווגים והכו זה את זה וזו את זה, וזו אומרת איני נוטלת זה וזה אומר איני נוטל זו, [אמר לה אם הדבר קל בעיניך קשה הוא לפני הקדוש ברוך הוא כקריעת ים סוף מה טעם אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות].

בראשית רבה פז

ולא שמע אליה [לשכב אצלה בעולם הזה] שלא יהיה עמה בגיהנם [לעולם הבא], ד"א ולא שמע אליה לשכב אצלה אפילו שכיבה בלא תשמיש. מטרונה שאלה את ר' יוסי איפשר יוסף בן י"ז שנה היה עומד בכל חומאו היה עושה הדבר הזה, הוציא לפניה ספר בראשית התחיל קורא מעשה ראובן ויהודה, אמ' לה אם אילו שהן גדולים וברשות אביהם לא כיסה אותם הכת' יוסף שהוא קטן וברשות עצמו כל שכן.

שיעור 3: ברית מילה בין הדתות והתרבויות

בראשית רבה מו, ה

(ב) [ואתנה ברית] וגו' ר' הונא בשם בר קפרא ישב אברהם ודן בגזירה שוה נאמ' כאן ערלה ונאמ' ערלה באילן, מה ערלה שנאמ' באילן מקום שעושה פירות אף ערלה שנ' באדם מקום שעושה פירות, אמר ליה ר' חנינה וכי כבר נתנו גזירות שוות לאברהם אתמהא, אלא ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד מן וארבה אותך במאד מאד, ואתנה בריתי ביני ובינך. ר' ישמעאל ור' עקיבה ר' ישמעאל א' אברהם כהן גדול היה שנ' נשבע י"י ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק (תהלים קי ד) ונאמ' להלן ונמלתם את בשר ערלתכם (בראשית יז יא), אם ימול מן האוזן אינו כשר להקריב, מן הפה אינו כשר להקריב, מן הלב אינו כשר להקריב, מאיכן [ימול ויהא] כשר להקריב, הוי אומר זו ערלת הגוף, ר' עקיבה אמר ארבע ערלות הן נאמ' ערלה באוזן שנאמ' הנה ערלה אזנם (ירמיה ו י) ונאמ' ערלה בפה הן אני ערל שפתיים (שמות ו ל) ונאמ' ערלה בלב וכל בית ישראל ערלי לב (ירמיה ט כה) ונאמ' לו התהלך לפני והיה תמים [אם ימול מן האוזן אינו תמים, מן הפה אינו תמים, מן הלב אינו תמים, מאיכן ימול ויהא תמים] הוי אומר זו ערלת הגוף, [נקדה אמר] ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר (בראשית יז יב) אם ימול מן האוזן אינו שומע, מן הפה אינו מדבר, מן הלב אינו חושב, מאיכן ימול ויהיה יכול לחשוב, זו ערלת הגוף, אמר ר' תנחומ' מסתברא הדא דנקדה, וערל זכר (שם שם / בראשית י"ז / יד) וכי יש ערל נקבה, אלא ממקום שהוא ניכר אם זכר הוא אם נקבה היא משם מוהלים אתו.

אוריגנס, דרשה על ספר בראשית 3.5

בספר שמות כתוב בספרי הכנסייה [בתרגום השבעים]: משה אומר בהשיבו לאלוהים... "כבד פה וכבד לשון אנכי" (שמות ה, י), אלא לכם יש בעותקים העבריים "ערל שפתיים" (שמות ו, יב). והנה יש לכם מילת שפתיים בעותקים שלכם שלפי טענתכם מדויקים יותר... אם אתם מפרשים את מילת השפתיים באופן אלגורי ולא מילולי, מדוע שלא תפרשו גם מילת העורלה באופן אלגורי?

שיעור 4: משלי המלך כראי לעולם היווני-רומי?

בראשית רבה ח (מהדורת וילנא)

אמר רבי הושעיא בשעה שברא הקדוש ברוך הוא אדם הראשון טעו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, משל למלך ואפרכוס שהיו בקרוכין והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך דומינו ולא היו יודעין איזהו, מה עשה המלך דחפו והוציאו חוץ לקרוכין, וידעו הכל שהוא איפרכוס, כך בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, מה עשה הקדוש ב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם, הדא הוא דכתיב (ישעיה ב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא.

בראשית רבה כב, ה (תיאודור-אלבק)

אמר ר' שמעון בן יוחאי: קשה הדבר לאומרו ואי אפשר לפה לפרשו, לשני אתליטין שהיו עומדין ומתגוששין לפני המלך, אילו רצה המלך פירשן, לא רצה לפרשן חזק אחד על חבירו והרגו, והיה צווח ואמר "יבעי דיני קדם מלכא" כך "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה.

שיעור 5: רומן חוצה גבולות: יוסף ואשת פוטיפר

בראשית רבה פז (מהדורת תיאודור-אלבק)

הן אדני אמ' לה מתיירא אני מהן האדם (בראשית ג כב), [אדם הראשון] על מצוה קלה עבר ונטרד מגן עדן, עבירה חמורה לא כל שכן, ד"א הן אדני מתיירא אני מאבי, ראובן על ששכב עם בלהה ניטלה בכורתו ונתנה לי, אשמע לך ואדחה מן בכורתך, ד"א הן אדני מתיירא אני מאדני, אמרה אהרנגו, אמ' לה לא [דיי] שאימנה באיסרטיון שלנואפים אלא שאמנה מאיסרטיון שלרצחנין אתמהא, ואם הדבר [הזה] תרצי, הן אדני היידי ליה קומיך, אמ' ר' יצחק חלב עזים שחורות וחלב עזים לבנות אחד הוא, ד"א אני מתיירא מן הקדוש ברוך הוא, אמרה לו ואינגו, אמ' [לה] גדול י"י ומהולל מאד (תהלים מח ב), אמ' ר' אבין הכניסתינו מחדר לחדר ומקיטון לקיטון עד שהעמידתהו לפני מיסתה, והיתה עבודה זרה חקוקה למעלה ממנה ונטלה סדין וכסתה פניה, אמ' לה יתהון אפייא כסית, מי שכת' בו עיני י"י המה משוטטות בכל הארץ (זכריה ד י), על אחת כמה וכמה.

צוואת יוסף ד-ה (תרגום אברהם כהנא)

ופעמים רבות הללתני בדברים כאיש קדוש ובערמה שבחה את ענותי לפני בעלה בעוד אשר בהיותנו לבדנו בקשה להדיחני; בגלוי הללתני כמו ענו ובסתר דברה אלי לאמור: אל תירא מפני אישי כי הוא גם מאמין בענותך ואם יאמר לו איש עלינו לא יאמין. ואני בכל אלה יצועי שק ואתפלל אל-יי כי יצילנו מערמת המצרית. וכאשר לא יכלה דבר ותבוא אלי בערמה [לקחת] לקח לשמוע את דבר אלוהים. ותאמר אלי: אם חפץ אתה כי אעזוב את האלילים שכבה עמי ואנכי אפתה את בעלי לסור מאחרי האלילים ונלך בחוקות יי אלוהיך. ואמר אליה: אין חפץ ליי בטומאת יראיו ולא ירצה בנואפים כי אם באלה אשר בטהר לבב ובניקיון שפתיים יקרבו אליו ותחרש כי בקשה למלא תאותה. וארבה לצום להתפלל למען יצילני יי מידה. ותוסף לעת אחרת ותאמר אלי אם לא תחפץ לזנות עמי אנכי אהרוג את בעלי ואקחך לי לבעל.